
ZESZYTY NAUKOWEJ WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ
W BYDGOSZCZY

STUDIA PEDAGOGICZNE 1982 z.10

Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna /2/

HALINA SMOLIŃSKA
WSP w Bydgoszczy

MOŻLIWOŚCI INTENSYFIKACJI ĆWICZEŃ W MÓWIENIU I PISANIU
W KLASACH NIŻSZYCH

1. Wstęp

Celem głównym kształcenia i wychowania w zakresie języka polskiego jest wdrażanie do posługiwania się językiem ogólnopolskim oraz kształtowanie sprawności w zakresie mówienia, czytania i pisania¹.

W literaturze metodycznej jest wiele opracowań odnośnie kształcenia języka w praktyce szkoły podstawowej /H.Kien, J.Rytłowa, H. Baczyńska, J. Cofalik, J. Malendowicz, J. Kulpa, St. Kowalski, Z. Mórawska, Z. Wilkowa, H. Mystkowska².

Kształcenie języka rozumie się tam jako: wzbogacenie słownika dziecka, doskonalenie i rozwijanie gramatycznych form językowych, zwalczanie różnego rodzaju błędów i zapobieganie im, wreszcie jako kształcenie mowy /języka mówionego/, doskonalenie języka pisanego.

W kształceniu języka mówionego i pisanego kontrowersje wywołuje sprawa stosunku obydwu form do siebie. Zaznaczają się w tej kwestii trzy stanowiska: język mówiony dzieci klas początkowych jest bardziej poprawny niż język pisany, którego dziecko uczy się w toku nauki szkolnej, wypowiedzi pisemne nie różnią się od wypowiedzi ustnych, między językiem mówionym i pisany istnieją podobieństwa i różnice, gdyż ich struktura jest odmienna. W zależności od tego, które z tych stanowisk przyjmujemy, wynikają różne podejścia metodyczne dotyczące ćwiczeń w mówieniu i pisaniu. Badania H. Małkowskiej - Zegadło³ podważają tezę o wyższości mowy ustnej nad pisemną. Jej zdaniem obie formy mowy, pomimo odrębności na siebie oddziałują, a rzekoma łatwość wypowiadania się jest tylko pozorna. Wypowiedzi pisemne i ustne porównano w zakresie treści, składni, słownictwa, długości

wypowiedzi. Oto niektóre wyniki badań

W zakresie treści obserwuje się: większą liczbę wypowiedzi pisemnych zawierających wstęp i zakończenie, większą liczbę wypowiedzi ustnych uwzględniających kilka wątków akcji.

W zakresie składni zauważa się: większą liczbę zdań pojedynczych i złożonych podrzędnie w wypowiedziach pisemnych niż ustnych, większą liczbę wypowiedzi złożonych wieloczłonowych w wypowiedziach ustnych, większe zdyscyplinowanie logiczne i syntaktyczne wypowiedzi pisemnych niż ustnych, większą liczbę różnych typów wypowiedzi ze względu na ich budowę i funkcję w wypowiedziach pisemnych niż ustnych.

W zakresie słownictwa uwidacznia się: bogatszy zasób leksykalny, mniejszą liczbę powtórzeń tych samych wyrazów w wypowiedziach pisemnych; zróżnicowanie wypowiedzi ustnych i pisemnych pod względem udziału różnych części mowy w budowie tekstu; większe zróżnicowanie wskaźników zespolenia w wypowiedziach pisemnych.

W zakresie długości wypowiedzi obserwuje się, że wypowiedzi ustne są dłuższe od pisemnych, zauważa się jednak szybszy wzrost długości /mierzonej liczbą wyrazów/ wypowiedzi pisemnych niż ustnych.

W oparciu o podane wyżej wyniki badań sądzi się, że każda z omawianych form wypowiedzi wymaga nieco innych zabiegów metodycznych.

M. Szardakow uważa, że początkowo formy wypowiedzi ustnej określają strukturę mowy pisanej, ale rozwijająca się stopniowo wypowiedź pisemna zaczyna wywierać wpływ na język mówiony ucznia /ścisłość, logiczność, przemyślenie treści przed napisaniem⁴.

J. Kulpa podkreśla dużą rolę ćwiczeń w mówieniu dla kształtowania wypowiedzi pisemnych, a także ćwiczeń w pisaniu dla wypowiedzi ustnych. Jego zdaniem jednych ćwiczeń nie można zastąpić drugimi⁵.

K. Pojawska oprócz badań wspólnych do ćwiczeń w mówieniu i pisaniu wyróżnia zadania specyficzne ze względu na warunki powstawania wypowiedzi pisemnych i ustnych. Należy jednakowo dużo czasu poświęcić jednym i drugim⁶.

Zdaniem Z. Klemensiewicza odpowiednie kształcenie języka mówionego uczniów utrudnia brak całościowego opracowania teorii ćwiczeń w mówieniu. Uważa on, że ćwiczenia w mówieniu podobnie

jak ćwiczenia w pisaniu winny zawierać część korektorską⁷.

Problemem kształcenia wypowiedzi ustnych i pisemnych u dzieci klas początkowych interesowały się K. Napierała⁸ i U. Wehner⁹.

Założyły one, że systematyczna, planowana i świadoma praca nad doskonaleniem wypowiedzi dzieci wpłynie na poziom tych wypowiedzi. Oplerając się na badaniach Małkowskiej-Zegadło oraz własnej praktyce pedagogicznej przyjęły, że ćwiczenia w mówieniu poprzedzające wypowiedzi pisemne mają wpływ na poziom tych wypowiedzi. Również założono wpływ przygotowania pisemnego na logiczną i uporządkowaną wypowiedź ustną. Wartość przyjętego przypuszczenia sprawdziły w eksperymencie zorganizowanym w klasie II Szkoły Podstawowej w Świeciu i w klasie III Szkoły Podstawowej nr 25 w Bydgoszczy. Wprowadziły one do procesu dydaktycznego opracowany przez siebie zestaw ćwiczeń, który pozwalał uczniom dostrzec problem, uczulić na sposób wypowiadania się, doskonalić technikę mówienia. Wypowiedzi ustne poprzedzały różnorodne ćwiczenia w pisaniu, a z kolei wypowiedzi pisemne, przygotowywano realizując urozmaicone ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne, syntaktyczne, ćwiczenia w mówieniu. W klasach kontrolnych realizowano więc zagadnienie wypowiedzi ustnych i pisemnych zgodnie z wytycznymi programu.

2. Stymulowanie rozwoju wypowiedzi ustnych i pisemnych podczas eksperymentu

Ćwiczenia stosowane w eksperymencie prowadzonym w klasie II i III miały wpłynąć na wyrobienie umiejętności logicznego przedstawienia treści, konstruowania wypowiedzi o trójczłonowej strukturze, wyrobienie umiejętności poprawnej budowy zdań pojedynczych rozwiniętych i zdań złożonych /głównie podrzędne/ oraz usprawnić posługiwanie się językiem jako tworzywem wypowiedzi.

W klasie II eksperyment przebiegał w trzech etapach, które pozostawały ze sobą w ścisłym związku i uwarunkowaniu.

W pierwszym etapie stosowano ćwiczenia doskonalące technikę wypowiedzi, pracowano nad umiejętnością zamykania myśli w granicach zdania wraz z interpunkcją. Oto przykłady ćwiczeń:

- nagrywanie kilkuzdaniowych wypowiedzi uczniów na różne tematy,
- wyodrębnianie zdań z tekstu mówionego odtwarzanego z magnetofonu,

- wyodrębnianie zdań z tekstu pisanego nie podzielonego na zdania,
- ćwiczenia składniowe: przekształcanie zdań w celu uzyskania większej komunikatywności wypowiedzi /rozwijanie i skracanie zdań/, kształtowanie umiejętności zamykania myśli w obrębłe zdania /przekształcanie zdań na równoważniki i równoważników na zdania, przekształcanie zdań pojedynczych na złożone i odwrotnie, uzupełnianie zdań złożonych przez dodanie zdań nadrzędnych lub podrzędnych/.

Drugi etap dotyczył przygotowania pośredniego tzn. uczniowie poznawali formy wypowiedzi /wypowiedź wielozdaniową powiązaną, opowiadanie, opis, dialog/. W toku analizy pisemnych i ustnych wypowiedzi, ćwiczeń korektorskich, redakcyjnych zdobywali wiadomości dotyczące łączenia zdań w tematyczną całość. Nauczyciel pracował z uczniami nad komunikatywnością wypowiedzi, treścią, kompozycją, stylem, spójnością logiczną.

Praca nad komunikatywnością wypowiedzi polegała na prowadzeniu ćwiczeń mających na celu wytworzenie świadomego zainteresowania tym, aby mówili komunikatywnie. Oto przykłady:

- A. Jedno dziecko wypowiedziało się na temat obrazka, który nie był znany pozostałym uczniom. Nauczyciel ilustrował wypowiedź dziecka na tablicy flanelowej. Była ona również rejestrowana na taśmie. Po skończonej wypowiedzi umieszczono obrazek obok scenki zamieszczonej na tablicy flanelowej, porównywano treść scenki i obrazka, zestawiono z wypowiedzią nagrany na taśmie. W przypadku stwierdzenia braku komunikatywności wypowiedzi organizowano wspólną korektę.
- B. Uczeń wypowiadał się na temat obrazka, którego nie widzieli pozostali uczniowie. Wypowiedź była rejestrowana na taśmie. Po jej odtworzeniu dzieci ilustrowały treść wypowiedzi. Prace te zestawiono z obrazkiem. Ponownie odtworzono treść wypowiedzi, przeprowadzono korektę.
- C. Uczniów podzielono na dwie grupy, każdej z grup dano do przeczytania tekst. Następnie dzieci wypowiadały się na temat treści tekstu tak, aby inne je rozumiały. Wypowiedzi nagrywano na taśmę. W dalszym toku przeczytano teksty, odtworzono wypowiedzi z taśmy. W toku dyskusji na temat tego ćwiczenia uczniowie stwierdzili, że podczas czytania muszą zwracać uwagę na ważniejsze wydarzenia, lub sprawy i mówić o tym, co wiąże się z tematem.

Dokładniejszemu i precyzyjnemu przedstawieniu przez uczniów wydarzeń służyły następujące ćwiczenia:

- skracanie lub rozwijanie fragmentów opowiadań,
- wyszukiwanie zdarzeń istotnych, wskazywanie mniej istotnych,
- wskazywanie postaci głównych i drugorzędnych,
- uzupełnianie w treści opowiadania brakujących fragmentów, porównywanie wymyślonych przez siebie wydarzeń z wydarzeniami opisanymi przez autora,
- wskazywanie wydarzeń decydujących o zmianie postępowania bohatera lub otoczenia wobec bohatera,
- ustalanie kolejności zdarzeń oraz ich wzajemnej zależności.

W pracy nad kompozycją wypowiedzi stylistycznych należy wyrabiać umiejętność ujmowania przedstawionej treści w trójczłonową całość zawierającą wstęp, rozwinięcie, zakończenie, przy jednoczesnym przestrzeganiu kolejnego wynikania wydarzeń i faktów¹⁰.

Kształtowaniu umiejętności prawidłowego komponowania wypowiedzi służyły między innymi następujące ćwiczenia:

- ułożenie elementów historyjki obrazkowej we właściwej kolejności,
- porządkowanie zdań z rozsypki zdaniowej,
- analiza tekstu: wskazywanie wstępu, rozwinięcia, zakończenia,
- analiza wypowiedzi w formie opowiadania, opisu, dialogu,
- analiza wypowiedzi ustnych nagranych na magnetofon, zgłaszania zastrzeżeń wobec wysłuchanych wypowiedzi i proponowanie zmian,
- układanie zakończenia do podanych tekstów,
- układanie wstępu do podanych tekstów,
- redagowanie wstępu i zakończenia do podanych tekstów,
- układanie rozwinięcia do podanego wstępu i zakończenia,
- łączenie zdań w wypowiedzi spójnikami /i, a, ale, lecz, więc, zatem, toteż, jednak, bowiem, gdyż/ i zaimkami /gdy, kiedy, jak dopóki, tam, gdzie, skąd/,
- wdrażanie do stosowania akapitów.

Trzeci etap eksperymentu związany był z przygotowaniem bezpośrednim do określonych form wypowiedzi i dotyczył dokładnej analizy treści, przygotowania słownictwa, związków frazeologicznych, struktur składniowych i planu wypowiedzi. Głównymi formami wypowiedzi ustnych i pisemnych były wypowiedzi wielozdaniowe, opowiadania, opisy, dialogi. Każda forma wymagała przygotowania innego typu, chociaż głównym ćwiczeniem wspólnym było przygotowanie właściwego dla danej formy słownictwa.

Wypowiedź na podany temat zwykle poprzedzały następujące ćwiczenia: układanie pytań do danych fragmentów tekstu, układanie pytań do przeprowadzonych obserwacji, układanie planu wypowiedzi.

Dużo miejsca w eksperymencie poświęcono kształtowaniu umiejętności wypowiadania się w formie opowiadania. Ćwiczenia w tym zakresie miały dzieciom uzmysłowić, że opowiada się o wydarzeniach i mają one swoją kolejność. Kierując się zasadą stopniowania trudności nad opowiadaniem podzielono je na następujące etapy:

- układanie opowiadań z podanych zdań /rozsypanki zdaniowe/,
- wspólne redagowanie opowiadań,
- wspólne układanie początku i zakończenia bądź tylko początku lub tylko zakończenia opowiadania,
- indywidualne redagowanie poszczególnych części opowiadania, samodzielne redagowanie i zapisywanie całego opowiadania po ustnym zredagowaniu,
- samodzielne redagowanie i zapisywanie całego opowiadania bez uprzedniego ustnego redagowania.

Najczęściej przygotowanie do opowiadania stanowiły następujące ćwiczenia: ustalanie i zapisywanie kolejności zdarzeń, wydzielanie zdarzeń, porządkowanie wypowiedzi dzieci, nadawanie tytułów obrazkom, cyklom obrazków, podział treści na wyodrębniające się logicznie części oraz nadawanie im właściwych i poprawnie zredagowanych tytułów /plan wypowiedzi/, uzupełnianie fabuły na podstawie czytanek i obrazków, komponowanie dalszego ciągu tekstu lub tworzenie początku.

W kształtowaniu umiejętności wypowiadania się w formie opisu uwzględniono następujące etapy:

- odgadywanie jaki to przedmiot na podstawie jego opisu,
- indywidualne układanie zdań na temat różnych przedmiotów i zbioru przedmiotów,
- układanie opisu przedmiotu z podanych zdań,
- uzupełnianie luk w opisie odpowiednimi wyrazami,
- układanie planu opisu.

Dialogi układano do sytuacji z życia i przedstawionych na obrazkach. W prowadzonych ćwiczeniach nauczyciel starał się uwypuklić cechy poprawnego dialogu /zwięzłe, zrozumiałe dla wszyst-

kich zdania, powiązania logiczne między zdaniami, zachowanie naturalnej intonacji głosu, używanie bogatego słownictwa/.

Spośród ćwiczeń przygotowujących do układania dialogów stosowano następujące:

- wyodrębnianie i przepisywanie elementów rozmowy z teksta, przerabianie tekstu na scenariusz,
- analiza dialogów wysłuchanych z taśmy magnetofonowej,
- układanie planu dialogu i zapisu na tablicy,
- inscenizowanie tekstu /dzieci same układały dialogi, proponowały wykonawstwo ról, zaznaczały niezbędne formy językowe, wskazywały akcję/,
- ustne odpowiedzi na pytania,
- przekształcanie mowy zależnej w mowę niezależną,

W klasie III nauczycielka kontynuowała pracę nad zdaniem, szczególnie dużo ćwiczeń dotyczyło formułowania zdań złożonych podrzędnie. Doskonaliła umiejętność pisemnego wypowiedzenia się w formie opowiadania, opisu. Pierwszą z wymienionych form wzbogaciła elementami opisu i dialogu. Stosowano pisemne formy przygotowujące wypowiedź ustną, ćwiczone technikę ustnego wypowiedzenia się, dostarczano możliwie doskonałych wzorów wypowiedzenia się /opowiadanie nauczyciela, utwory artystyczne odtwarzane z płyt, występy artystyczne /. Na uwagę zasługują ćwiczenia doskonalące kompozycję wypowiedzi, umiejętność dokładnego i precyzyjnego przedstawienia treści, kształtowanie poprawnej składni wypowiedzi, umiejętność operowania intonacją, pauzami i akcentem, kształtowanie płynności wypowiedzi. Systematycznie była prowadzona praca nad likwidowaniem zakłóceń w płynności wypowiedzenia się uczniów spowodowanych przez wtręty, powtórzenia, zmiany treści, uzupełnienia, urywanie wyrazów i zdań, poprawianie przejęzyczeń, stylu. Skuteczne w tym zakresie okazały się ćwiczenia polegające na kontrolowaniu języka mówionego /np. nagrywano fragmenty wypowiedzi, w oparciu o które sporządzano zapis na tablicy, potem dokonywano korekty, po której ponownie wypowiedź nagrywano na taśmę, porównywano z wypowiedzią pierwotną/, organizowaniu konkursów ładnego mówienia.

3. Analiza wyników badań

Wartość zabiegów eksperymentalnych sprawdzono porównując wyniki badań przeprowadzonych na początku i na końcu eksperymentu. Badania obejmowały wypowiedź ustną i pisemną na podany temat. Pisemna wypowiedź dzieci klasy II i III dotyczyła "mojej ulubionej zabawy". Natomiast tematem ustnej wypowiedzi dzieci z klasy II była "ulubiona audycja telewizyjna", a dzieci z klasy III "nad jeziorem". W analizie wypowiedzi uwzględniono następujące kryteria: liczbę wyrazów, rodzaje zdań, strukturę logiczną, kompozycję. Ponadto, wypowiedzi ustne analizowano od strony płynności wypowiedzi /wtręty, powtórzenia, urywane wyrazy, urywane zdania, poprawa przejęzyczeń/.

3.1. Słownictwo wypowiedzi ustnych i pisemnych dzieci klasy II i III

Dane w tabeli 1. i 2, wskazują na rozwój słownictwa w wypowiedziach ustnych i pisemnych. Intensywniejszy rozwój obserwuje się w grupach eksperymentalnych aniżeli w kontrolnych. W klasach drugich w grupie eksperymentalnej średnia wyrazów w wypowiedzi ustnej wzrosła w badaniu końcowym o 72,03, a w klasie kontrolnej o 40,07 w porównaniu z badaniem początkowym. Uczniowie klas trzecich z grupy eksperymentalnej użyli średnio w wypowiedzi o 52,07, a uczniowie z grupy kontrolnej o 7,60 wyrazów więcej w badaniu końcowym aniżeli w badaniu początkowym.

Tak dużych różnic między uczniami klas kontrolnych i eksperymentalnych nie zauważa się w wypowiedziach pisemnych. Średnia użytych wyrazów w wypowiedziach przeprowadzonych na końcu eksperymentu wzrosła w klasie eksperymentalnej o 63,6 a w klasie kontrolnej o 51,23 w porównaniu z badaniem przeprowadzonym na początku eksperymentu.

W analizowanych wypowiedziach badano udział poszczególnych części mowy w budowie tekstu mówionego i pisanego. Zestawienie podane w tabelach 1 i 2 wskazuje, że uczniowie w swoich wypowiedziach najczęściej używali rzeczowników. Kolejne miejsce zajmowały czasowniki, zaimeki, przysłówki, przymiotniki. W wypowiedziach ustnych z badania końcowego udział wymienionych części mowy jest wyższy w klasach eksperymentalnych aniżeli w klasach kontrolnych. W wypowiedziach pisemnych tylko przysówek wystąpił częściej /średnio o 1,13/

w tekstach uczniów klasy III kontrolnej, aniżeli w równoległej klasie eksperymentalnej.

3.2. Struktury składniowe wypowiedzi uczniów klasy II i III

W oparciu o dane w tabelach 3. i 4. stwierdza się, że zarówno w wypowiedziach pisemnych jak i ustnych zdecydowanie dominują zdania pojedyncze, potem zdania współrzędnie złożone, podrzędnie złożone oraz "ciągi zdań".

Zdania pojedyncze w wypowiedziach pisemnych uczniów klas eksperymentalnych II i III w badaniu początkowym obejmują 68,4 % i 79,3 %, a uczniów klas kontrolnych 74,4 % i 78,6 % wszystkich zdań.

W wypowiedziach ustnych uczniów klas eksperymentalnych II i III zdania pojedyncze stanowią 35,3 % i 40 %, a klas kontrolnych II i III 44,8 % i 31 % wszystkich zdań.

W badaniu końcowym zmienia się struktura zdań w wypowiedziach dzieci, choć zdań pojedynczych jest nadal najwięcej. W klasach eksperymentalnych obejmują one 48,9 % i 58,4 %, a w kontrolnych 54,7 % i 65,6 % wszystkich zdań wypowiedzi pisemnej. W odniesieniu do wypowiedzi ustnej nie zauważa się większych zmian w liczbie zdań pojedynczych w porównaniu z badaniem pierwszym. W klasach eksperymentalnych obejmują one 32,4 % i 46,1 % a w klasach kontrolnych 35,6 % i 42,7 %.

Obserwuje się wzrost zdań złożonych współrzędnie i podrzędnie, szczególnie w klasach eksperymentalnych. W klasie II eksperymentalnej średnia liczba zdań współrzędnie złożonych w wypowiedziach ustnych i pisemnych jest większa o 2,97 i 1,26, a w klasie III eksperymentalnej o 2,56 i 1,50, aniżeli w klasach kontrolnych. W odniesieniu do zdań podrzędnie złożonych różnice te wyrażone w średnich wynoszą 0,65 i 2,44 dla wypowiedzi ustnych oraz 1,59 i 0,18 dla wypowiedzi pisemnych.

W wypowiedziach, szczególnie ustnych, miały miejsce "potoki zdań". W badaniu wstępnym w klasach eksperymentalnych II i III "potoki zdań" stanowiły 21 % i 31,1 % a w klasach kontrolnych II i III 20 % i 41,8 % wypowiedzianych zdań. W badaniu końcowym zjawisko niniejsze ulega zmianie, liczba "potoków zdań" w klasach eksperymentalnych II i III zmniejszyła się do 8,8 % i 1,27 %, a w klasach kontrolnych II i III do 18,2 % i 22,4 %. Zmiany, szczególnie widoczne w kla-

Tabela 1. Zasób słownictwa w wypowiedziach pisemnych dzieci klasy II i III

Klasa II III	Liczba badanych E-30 K-27 E-30 K-30	Grupa	Liczba wyrazów		Średnia		Różnica	
			P	K	P	K	P	K
II III	rzeczowniki	E	374	811	12,46	27,03	+1,91	+7,95
		K	388	518	14,37	19,18		
		E	277	924	9,23	30,80	+1,40	+6,20
		K	319	738	10,63	24,60		
II III	czasowniki	E	355	749	11,83	24,97	+0,20	+7,57
		K	325	470	12,03	17,40		
		E	196	686	6,53	22,86	+0,87	+3,46
		K	222	582	7,40	19,40		
II III	przyłotniki	E	54	84	1,80	2,80	+0,29	+0,25
		K	41	69	1,51	2,55		
		E	87	181	2,90	6,03	+0,94	+2,30
		K	59	112	1,96	3,75		
II III	liczebniki	E	44	77	1,46	2,57	+0,54	+0,35
		K	25	60	0,92	2,22		
		E	16	52	0,53	1,73	+0,43	+0,10
		K	29	49	0,96	1,63		
II III	przysłówki	E	44	128	1,46	4,27	+0,02	+2,13
		K	40	57	1,48	2,14		
		E	60	163	2,00	5,43	+0,46	+1,13
		K	74	197	2,46	6,56		
II III	zaimki	E	213	4,27	7,10	14,23	+2,08	+2,63
		K	160	3,15	5,92	11,60		
		E	123	244	4,10	8,13	+0,50	+2,40
		K	108	316	3,60	10,53		
II III	inne	E	326	761	10,86	25,36	+0,61	+7,25
		K	310	489	11,47	18,11		
		E	173	590	5,76	19,6	+0,04	+2,3
		K	174	528	5,80	17,3		
II III	ogółem wyrazów	E	1410	3037	47,0	101,23	+0,74	+27,98
		K	1289	1978	47,74	73,25		
		E	932	2840	31,06	94,66	+1,77	+10,60
		K	985	2522	32,83	84,06		

Tabela 2. Zasób słownictwa w wypowiedziach ustnych dzieci klasy II i III

Klasa II III	Liczba badanych E-30 K-27 E-30 K-30	Grupa	Liczba wyrazów		Średnia		Różnica	
			P	K	P	K	P	K
II III	rzeczowniki	E	453	969	15,1	32,3	+0,41	+8,6
		K	367	623	13,59	23,07		
		E	252	843	8,40	28,10		+15,67
		K	253	373	8,43	12,43	+0,03	
II III	czasowniki	E	483	944	16,1	31,36	+1,51	+7,22
		K	394	652	14,59	24,14		
		E	214	646	7,13	21,53		+9,97
		K	237	346	7,90	11,56	+0,77	
II III	przymiotniki	E	14	131	0,46	4,36		+1,84
		K	20	68	0,74	2,52	+0,28	
		E	108	119	3,60	3,96	+0,30	+2,63
		K	99	40	3,30	1,33		
II III	liczebniki	E	24	76	0,8	2,53		+0,76
		K	26	48	0,96	1,77	+0,16	
		E	12	42	0,40	1,40		+0,97
		K	16	13	0,53	0,43	+0,13	
II III	przystówki	E	18	135	0,60	4,50		+1,77
		K	24	75	0,88	2,77	+0,28	
		E	63	144	2,10	4,80		+1,57
		K	72	97	2,40	3,23	+0,30	
II III	zaimki	E	232	575	7,73	19,16		+4,24
		K	214	403	7,92	14,92	+0,19	
		E	114	168	3,80	5,60		+2,54
		K	126	92	4,20	3,06	+0,40	
II III	Inne	E	333	891	11,1	29,7		+7,11
		K	352	610	13,0	22,59	+1,9	
		E	223	586	7,43	19,5		+9,64
		K	227	296	7,56	9,86	+0,13	
II III	ogółem wyrazów	E	1557	3718	51,90	123,93	+0,26	+32,12
		K	1397	2479	51,74	91,81		
		E	986	2548	32,86	84,93		+43,00
		K	1030	1258	34,33	41,93	+1,47	

Tabela 3. Liczba i rodzaje zdań w wypowiedziach pisemnych

Klasa	Rodzaje zdań	Grupa	Liczba		Średnia		Różnica	
			P	K	P	K	P	K
II	zdania pojedyncze	E	128	201	4,26	6,7	+0,48	+2,0
		K	128	127	4,74	4,7		
III		E	127	275	4,23	9,16	+0,57	+0,14
		K	144	279	4,80	9,30		
II	zdania złożone	E	48	129	1,60	4,30	+0,45	+1,26
		K	31	82	1,15	3,04		
III	współrzędnie	E	5	104	0,16	3,46	+0,34	+1,50
		K	15	59	0,50	1,96		
II	zdania złożone podrzędnie	E	3	61	0,10	2,03	+0,10	+1,59
		K	-	12	-	0,44		
III		E	28	92	0,93	3,08	+0,13	+0,18
		K	24	87	0,80	2,90		
II	ciągi zdań	E	8	17	0,27	0,57	+0,31	+0,17
		K	13	11	0,48	0,40		
III		E	-	-	-	-	-	-
		K	-	-	-	-		
II	Ogółem	E	187	411	6,23	13,70	+0,14	+5,10
		K	172	232	6,37	8,60		
III		E	160	471	5,33	15,70	+0,77	+1,54
		K	183	425	6,10	14,16		

Tabela 4. Liczba i rodzaje zdań w wypowiedziach ustnych

Klasa	Rodzaje zdań	Grupa	Liczba		Średnia		Różnice	
			P	K	P	K	P	K
II	zdania pojedyncze	E	47	125	1,63	4,16	+0,44	+1,13
		K	56	82	2,07	3,03		
III		E	46	184	1,53	6,13	+0,27	+3,60
		K	38	76	1,26	2,53		
II	zdania złożone	E	55	199	1,83	6,63	+0,37	+2,97
		K	40	99	1,46	3,66		
III	współrzędnie	E	6	106	0,20	3,53	+0,23	+2,50
		K	13	31	0,43	1,03		
II	zdania złożone podrzędnie	E	3	27	0,10	0,90	+0,04	+0,65
		K	4	7	0,14	0,25		
III		E	26	104	0,87	3,47	+0,20	+2,44
		K	20	31	0,67	1,03		
II	ciągi zdań	E	28	34	0,92	1,13	+0,01	+0,42
		K	25	42	0,93	1,55		
III		E	37	5	1,23	0,17	+0,47	+1,16
		K	51	40	1,70	1,33		
II	Ogółem	E	133	385	4,43	12,83	+0,20	+4,32
		K	125	230	4,63	8,51		
III		E	115	399	3,80	13,3	+0,26	+7,37
		K	122	178	4,06	5,93		

sach eksperymentalnych, należy tłumaczyć ćwiczeniami w zakresie wypowiedzi ustnej.

3.3. Struktura logiczna wypowiedzi ustnych i pisemnych

Na podstawie danych z Tabeli 5, stwierdza się, że w toku nauki szkolnej zarówno w klasach eksperymentalnych, jak i kontrolnych zmniejsza się liczba prac z niedostatkiem związków logicznych. Różnice występujące między klasami eksperymentalnymi i kontrolnymi w zakresie struktury logicznej wypowiedzi pisemnej i ustnej wskazują na działanie czynnika eksperymentalnego.

Analizując zebrany materiał z badań wstępnych, stwierdza się brak w wypowiedziach ustnych i pisemnych wstępu i zakończenia. Tylko 3,3 % uczniów klasy II eksperymentalnej i 7,4 % uczniów z równoległej klasy kontrolnej rozpoczęło pracę pisemną wstępem. W klasach III takich prac było w klasie eksperymentalnej 16,6 %, a w klasie kontrolnej 46,6 %

W odniesieniu do wypowiedzi ustnej 6,6 % wypowiedzi z klasy II eksperymentalnej i 11,1 % z klasy kontrolnej miało wstęp. W klasach trzecich eksperymentalnej i kontrolnej takich prac było 13,3 i 20 %, Efekty zabiegów dydaktycznych ujawniają się w badaniu końcowym. W klasach eksperymentalnych zarejestrowano 89,9 % i 96,6 % wypowiedzi pisemnych oraz 96,6 % i 90 % wypowiedzi ustnych ze wstępem, czego nie można powiedzieć o klasach kontrolnych. Kłopoty mieli uczniowie również z zakończeniem zarówno w pracach pisemnych, jak i ustnych /Tabela 6./

Badanie drugie wykazuje postęp uczniów w tym zakresie. W klasach II i III eksperymentalnych zarejestrowano o 73,2 % i 40 % prac pisemnych i o 43,3 % i 57 % wypowiedzi ustnych zakończonych wstępem więcej aniżeli w badaniu początkowym.

W klasach kontrolnych II i III zaobserwowano o 7,4 % i 37 % prac pisemnych oraz 3,7 % i 36,3 % wypowiedzi ustnych z zakończeniem więcej aniżeli w badaniu pierwszym

3.4. Zakłócenia płynności wypowiedzi

W wypowiedziach ustnych uczniowie bardzo często popełniają liczne błędy i usterki. W toku eksperymentu stosowano ćwiczenia usprawniające płynność wypowiedzi. Tabela 7. wskazuje efekty zabiegów dydaktycznych w klasach trzecich.

Tabela 5. Struktura logiczna wypowiedzi ustnych i pisemnych

Struktura logiczna	Klasa	Grupa	Pisemne				Ustne			
			Liczba		%		Liczba		%	
			P	K	P	K	P	K	P	K
powiązania logiczne	II	E	14	25	46,67	83,34	18	26	60,00	86,67
	III	K	15	17	55,56	62,96	19	20	70,37	84,08
niedostatki związków logicznych	II	E	16	5	53,33	16,67	12	4	40,00	13,33
	III	K	12	10	44,44	37,04	8	7	29,63	25,12
brak związków logicznych	II	E	10	2	33,33	6,65	14	1	46,66	3,33
	III	K	10	5	33,33	16,66	12	6	40,00	20,00
	II	E	-	-	-	-	-	-	-	-
	III	K	-	-	-	-	-	-	-	-
	II	E	1	-	3,33	-	-	-	-	-
	III	K	3	-	10	-	-	-	-	-

Tabela 6. Komponenty w wypowiedziach pisemnych i ustnych

Komponenty	Klasa	Grupa	Pisemne						Ustne					
			Liczba			%			Liczba			%		
			P	K		P	K		P	K		P	K	
wstęp	II	E	1	27	3,33	89,91	2	29	6,66	96,66				
		K	2	10	7,40	37,00	3	8	11,11	29,63				
	III	E	5	29	16,6	96,60	4	27	13,30	70,00				
		K	14	17	46,6	56,60	6	15	20,00	50,00				
rozwińcie	II	E	30	30	100,00	100,00	30	30	100,00	100,00				
		K	27	27	100,00	100,00	27	27	100,00	100,00				
	III	E	29	30	96,60	100,00	28	30	93,30	100,00				
		K	27	30	90,00	100,00	28	30	93,30	100,00				
zakonczenie	II	E	2	24	6,66	79,92	1	14	3,33	46,66				
		K	3	5	11,10	18,50	3	4	11,11	14,81				
	III	E	12	24	40,00	80,00	10	27	33,30	90,00				
		K	7	18	23,30	60,00	6	17	20,00	56,30				

Tabela 7. Liczba i rodzaj zakłóceń płynności wypowiedzi ustnej uczniów klas trzecich

Rodzaj błędów i usterek	Klasa	Liczba		Średnia	
		P	K	P	K
wtręty	E	52	14	1,73	0,46
	K	53	46	1,77	1,53
powtórzenia	E	46	18	1,53	0,60
	K	49	42	1,63	1,40
urywane wyrazy	E	12	8	0,40	0,27
	K	13	22	0,43	0,73
urywane zdania	E	18	5	0,60	0,17
	K	7	6	0,23	0,20
poprawa przejęczyzeń	E	16	11	0,54	0,36
	K	23	18	0,76	0,60
Ogółem	E	144	56	4,80	1,86
	K	145	134	4,83	4,46

4. Uogólnienia i wnioski

Przeprowadzone badania wykazały znaczny wpływ stosowanych podczas eksperymentu ćwiczeń na poziom wypowiedzi ustnych i pisemnych uczniów klasy drugiej i trzeciej.

Prowadzona w okresie trwania eksperymentu intensyfikacja ćwiczeń ustnych przygotowujących wypowiedzi pisemne i ćwiczeń pisemnych przygotowujących do wypowiedzi ustnych dała następujące rezultaty:

- a/ ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne wpłynęły na bogacenie języka. Uwidoczniło się to we wzroście średniej liczby wyrazów w wypowiedziach ustnych i pisemnych. Gromadzone w trakcie przygotowania słownictwo według części mowy wpłynęło na zwiększony udział poszczególnych części mowy w wypowiedziach uczniów, natomiast nie zmieniło ich procentowego stosunku do ogólnej liczby wyrazów w tekście mówionym i pisanym;
- b/ ćwiczenia syntaktyczne wpłynęły na zwiększenie średniej liczby zdań w wypowiedziach uczniów. Przyczynowo-skutkowe przedstawienie wydarzeń spowodowało posługiwanie się przez uczniów w większym stopniu zdaniami złożonymi;
- c/ skuteczność zabiegów zmierzających do uzyskania poprawności logicznej w przedstawianiu treści wydarzeń pozwoliła osiągnąć uczniom klas eksperymentalnych korzystniejsze wyniki aniżeli uczniom klas kontrolnych;
- d/ porównanie stopnia poprawności wypowiedzi uczniów w zakresie struktury całości ukazuje, że zaprogramowany zespół ćwiczeń zawierających informacje o konstruowaniu wypowiedzi o trójczłonowym układzie: wstęp, rozwinięcie, zakończenie, przyczynił się do uzyskania lepszych wyników w klasach eksperymentalnych;
- e/ analiza wypowiedzi ustnych pod względem techniki wypowiadania się uczniów dała podstawy do stwierdzenia, że zaplanowane w eksperymencie ćwiczenia korektorskie usprawniające posługiwanie się językiem przyczyniły się do podniesienia poziomu tych wypowiedzi pod względem płynności.

Przeprowadzone badania pozwoliły na sformułowanie następujących wniosków:

- a/ wskazane jest stosowanie ćwiczeń w mówieniu jako przygotowanie do pisania oraz ćwiczeń w pisaniu jako przygotowanie do mówienia, ale również ćwiczeń w mówieniu przygotowujących do mówienia;
- b/ główny wysiłek należy włożyć w kształtowanie pożądaných nawyków w zakresie wypowiedzi, przedwzdziałać powtarzaniu błędów, likwidować niedostatki języka;
- c/ stwarzać warunki i motywacje poprawnego wypowiedzania się;
- d/ niezbędna jest systematyczność, planowość i stopniowanie trudności w stosowaniu ćwiczeń oraz cierpliwość i życzliwość w stosunku do dzieci;
- e/ ważne jest podawanie doskonałych wzorów wypowiedzi;
- f/ przydatne jest stosowanie zapisu magnetofonowego do ćwiczeń korektorskich.

Uwzględnienie w procesie dydaktycznym sformułowanych wyżej wniosków może mieć znaczny wpływ na podniesienie poziomu wypowiedzi ustnych i pisemnych dzieci klas niższych.

Przypisy

¹ Program nauczania początkowego, klasy I-III, WSiP, Warszawa 1979

² Klen H., Ryłowa J., Ćwiczenia słownikowe oraz ćwiczenia w mówieniu i pisaniu w klasie I-IV, PZWS, Warszawa 1963; Baczyńska H., Rozwój mowy pisanej w klasach I-IV szkoły podstawowej, WSiP, Warszawa 1974

Baczyńska H., Metodyka wypracowań w klasach I-IV szkoły podstawowej, WSiP, Warszawa 1974

Cofalik J., Tabakowska L., Kształcenie języka uczniów w procesie nauczania języka polskiego, PZWS, Warszawa 1966

Kowalski S., Rozwój mowy i myślenia dziecka, PZWS, Warszawa 1962

Kulpa J., Nauczanie języka polskiego w klasach I-IV, WSP Kraków, Kraków 1974

Malendowicz J., O poprawności pisemnych wypowiedzi uczniów klas I-IV, WSiP, Warszawa 1974

Mórawska Z., Wilkowska A., Kształcenie języka dziecka w klasach

I-IV, WSiP, Warszawa 1975

Mystkowska H., Właściwości mowy dziecka 6-7 letniego, PZWS,
Warszawa 1970

³ Małkowska-Zegadło H., Wypowiedzi ustne i pisemne uczniów, "Oświata
i Wychowanie" 1979, nr 11/435/

⁴ Szardakow M., Rozwój mowy uczniów, W: Zarys psychologii ucznia,
Warszawa 1958, s.161-182

⁵ Kulpa J., Nauczanie języka polskiego w klasach I-IV, W: Metodyka
pierwszych lat nauczania, red. A. Maćkowiak, St. Wołoszyn,
Warszawa 1959, s.148

⁶ Pojawska K., Ćwiczenia w mówieniu i pisanu w klasach V-VIII,
Warszawa 1965, s.98

⁷ Klemensiewicz Z., O potrzebie kształcenia sprawności mowy, "Nowa
Szkoła" 1961, nr 4

⁸ Napierała K., Wpływ przygotowania ustnego na poziom wypowiedzi
pisemnej oraz wpływ przygotowania pisemnego na poziom wypowiedzi
ustnej uczniów klasy trzeciej szkoły podstawowej. Maszynopis pracy
magisterskiej w Instytucie Nauczania Początkowego i Wychowania
Przedszkolnego WSP w Bydgoszczy, 1981

⁹ Wehner U., Praca nad wypowiedzią pisemną i ustną w klasie II.
Maszynopis pracy magisterskiej złożony w Instytucie Nauczania
Początkowego i Wychowania Przedszkolnego WSP w Bydgoszczy, 1981

¹⁰ Malendowicz J., O poprawność ... op.cit..., s.22

THE POSSIBILITIES OF INTENSIFICATION OF SPOKEN DRILLS AND WRITTEN EXERCISES IN LOWER FORMS OF PRIMARY SCHOOL

Summary

The author discusses the problem of oral and written utterances of children in lower forms. She gives a range of oral and written drills intensifying the development of oral and written utterances. She verifies them experimentally, showing their great positive influence on children's utterances.